

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ ЕКСТРАДИЦІЇ В УКРАЇНІ

CURRENT ISSUES OF EXTRADITION IMPLEMENTATION IN UKRAINE

Фрідман-Козаченко М.М., доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики

Університет державної фіскальної служби України

Бичок Т.П., студентка V курсу

Навчально-науковий інститут права

Університету державної фіскальної служби України

Стаття присвячена дослідженню інституту екстрадиції у кримінальному процесі України. Висвітлено погляди науковців щодо змісту поняття «екстрадиція». Проаналізовано положення Кримінального процесуального кодексу України, що регламентують інститут екстрадиції у кримінальному судочинстві. Зазначено, що порядок направлення запиту до іншої держави, порядок розгляду уповноваженим (центральним) органом України запиту іншої держави або міжнародної судової установи про таку допомогу і порядок виконання такого запиту визначаються Кримінальним процесуальним кодексом та чинними міжнародними договорами України. За відсутності міжнародного договору України міжнародна правова допомога чи інше співробітництво може бути надано на підставі запиту іншої держави чи запитано на засадах взаємності.

Крім того, статтю присвячено аналізу спрощеного порядку видачі особи (екстрадиції). Зокрема, визначено, що така процедура застосовується лише за наявності згоди такої особи на її видачу (екстрадицію), що затверджена слідчим суддею. При цьому особа має право у будь-який час до прийняття рішення про її видачу (екстрадицію) подати слідчому судді письмову заяву про надання згоди на її видачу (екстрадицію), в якій може зазначити про відмову від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності. Згода особи на її видачу (екстрадицію), відмова особи від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності можуть бути відкликані особою до їх затвердження слідчим суддею.

Проаналізовано судову практику щодо затвердження згоди особи на видачу (екстрадицію) у спрощеному порядку.

Обґрунтовано, що інститут екстрадиції сьогодні є надзвичайно затребуваним для виконання завдань кримінального провадження, зокрема, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини.

Сформульовано висновки та пропозиції, спрямовані на вдосконалення інституту екстрадиції в Україні.

Ключові слова: екстрадиція, спрощений порядок, згода особи, міжнародне співробітництво.

The article is devoted to the research of the extradition institute in the criminal process of Ukraine. The views of scientists on the content of the term "extradition" are covered. The provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine governing the institution of extradition in criminal proceedings are analyzed. It is stated that the procedure for sending a request to another state, the procedure for consideration by an authorized (central) body of Ukraine of a request of another state or an international judicial institution for such assistance and the procedure for fulfilling such request are determined by the Criminal Procedure Code and current international treaties of Ukraine. In the absence of an international treaty of Ukraine, international legal assistance or other cooperation may be provided on the request of another state or on the basis of reciprocity.

In addition, the article deals with the analysis of the simplified procedure for extradition. In particular, it is determined that such a procedure applies only if such a person agrees to his extradition, which is approved by the investigating judge. In this case, the person has the right at any time before the decision on his extradition (extradition) is made, to submit to the investigating judge a written application for consent to his extradition (extradition), in which he can state the refusal to apply a special rule on the limits of criminal liability. The consent of the person to his extradition, the refusal of the person to apply the special rule on the limits of criminal liability may be withdrawn by the person before their approval by the investigating judge.

Case law on the approval of a person's extradition consent has been analyzed.

It is justified that the extradition institute is nowadays extremely demanded to carry out the tasks of criminal proceedings, in particular, to ensure prompt, complete and impartial investigation and trial so that anyone who commits a criminal offense is held to justice.

The conclusions and proposals aimed at improving the extradition institute in Ukraine are formulated.

Key words: extradition, simplified order, consent of the person, international cooperation.

Сьогодні, як ніколи, міжнародне співробітництво між державами спрямоване на консолідацію зусиль у боротьбі із злочинністю. Спрощення паспортного контролю, наявність «прозорих» кордонів між державами, неефективність національних механізмів протидії та запобігання злочинності, недосконалий механізм видачі злочинців – все це дозволяє уникнути кримінальної відповідальності особам, які порушили кримінальне законодавство тієї чи іншої держави. У зв'язку з цим виникає потреба широкомасштабного співробітництва і використання продуктивного механізму міжнародної кооперації. При цьому, ефективним правовим інститутом, використовуваним у міжнародній практиці співпраці держав є інститут екстрадиції, за допомогою якого забезпечується невідворотність відповідальності та покарання осіб, які вчинили злочин на території тієї чи іншої держави.

Аналізуючи актуальні питання здійснення екстрадиції в Україні, насамперед, необхідно з'ясувати зміст даного поняття. В даний час питанням поняття «екстрадиція»

зацікавлено багато дослідників. Варто зазначити, що кожен з них по своєму розкрив це поняття.

Так, наприклад, П. М. Маланчук та А. П. Молчанова зазначають, що в юридичній літературі термін «екстрадиція» прийнято розглядати як у вузькому, так і в широкому сенсі. У вузькому сенсі він є синонімом поняття «видача особи для кримінального переслідування або виконання вироку», а в широкому – виступає як узагальнюючий термін, що охоплює не тільки видачу для кримінального переслідування, а й суміжний з нею підінститут передачі осіб міжнародних судових органів, а також інститут передачі осіб з метою відбування покарання [1, с. 88].

С. С. Нестеренко вважає, що екстрадиція – це заснована на міжнародних договорах, загально визначених принципах міжнародного права та нормах внутрішньодержавного права форма міжнародно-правової допомоги у кримінальних справах, що полягає у видачі обвинуваченого для здійснення правосуддя або засудженого для приведення до виконання обвинувального вироку суду, що надається державою, на території якої знаходиться запитувана особа

на запит державою, що має підстави для здійснення своєї юрисдикції із дотриманням прав та інтересів осіб, що підлягають видачі [2, с. 14].

Поняття «екстрадиція» закріплено в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України). Відповідно до ст. 541 цього нормативно-правового акту, видача особи (екстрадиція) – це видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку [3].

Оскільки екстрадиція є однією із форм міжнародного співробітництва, її порядок регулюється як міжнародним, так і національним законодавством. Так, в ст. 543 КПК України закріплено, що порядок направлення запиту до іншої держави, порядок розгляду уповноваженим (центральним) органом України запиту іншої держави або міжнародної судової установи про таку допомогу і порядок виконання такого запиту визначаються цим Кодексом і чинними міжнародними договорами України.

За відсутності міжнародного договору України міжнародна правова допомога чи інше співробітництво може бути надано на підставі запиту іншої держави чи запитано на засадах взаємності [3].

Серед національного законодавства головну роль відіграє КПК України, особливо розділ 44 «Видача осіб, які вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція)». Окрім розділу 44 КПК України, екстрадиційні відносини регулюються низкою міжнародно-правових документів та рішень. У їх числі документи Організації Об'єднаних Націй (наприклад, Типовий договір про видачу, прийнятий на 45-й сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй; Римський статут Міжнародного кримінального суду та ін.), Конвенції (Європейська конвенція про видачу правопорушників, Європейська конвенція про взаємну правову допомогу у кримінальних справах, Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків та ін.) та міждержавні договори.

Оскільки екстрадиція є певним процесом (процедурою), вона включає в себе певні етапи, а саме: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави. Однак, запит про видачу особи (екстрадицію) направляється за умови, якщо за законом України хоча б за один із злочинів, у зв'язку з якими запитується видача, передбачено покарання у виді позбавлення волі на максимальний строк не менше одного року або особу засуджено до покарання у виді позбавлення волі і невідбутий строк становить не менше чотирьох місяців [3].

Крім загального порядку, законодавчо закріплена можливість видачі особи (екстрадиція) у спрощеному порядку. Така процедура застосовується лише за наявності згоди такої особи на її видачу (екстрадицію), що затверджена слідчим суддею. При цьому особа має право у будь-який час до прийняття рішення про її видачу (екстрадицію) подати слідчому судді письмову заяву про надання згоди на її видачу (екстрадицію), в якій може зазначити про відмову від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності. Згода особи на її видачу (екстрадицію), відмова особи від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності можуть бути відкликани особою до їх затвердження слідчим суддею [3].

Регулюється порядок видачі особи (екстрадиція) у спрощеному порядку ст. 558 КПК України. Відповідно до цієї статті, начальник установи попереднього ув'язнення, одержавши письмову заяву особи про надання згоди на її видачу (екстрадицію), невідкладно надсилає зазначену заяву до суду, в межах територіальної юрисдикції якого

особа перебуває під вартою, та повідомляє про це керівника відповідної регіональної прокуратури [3].

Відповідна регіональна прокуратура невідкладно надсилає уповноваженому (центральному) органу України копію ухвали слідчого судді, постановленої за результатами розгляду письмової заяви особи про надання згоди на її видачу (екстрадицію), разом із копією письмової заяви особи про згоду на видачу (екстрадицію) та інформацією, необхідною для прийняття уповноваженим (центральним) органом України рішення.

Про затвердження слідчим суддею згоди особи на її видачу (екстрадицію), відмови особи від застосування спеціального правила щодо меж кримінальної відповідальності уповноважений (центральний) орган України невідкладно інформує компетентний орган іноземної держави, яка розшукує особу для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Уповноважений (центральний) орган України одночасно запитує про намір іноземної держави вимагати видачу (екстрадицію) зазначеної особи у подальшому (крім випадку, якщо від компетентного органу іноземної держави надійшов запит про видачу (екстрадицію) особи) та просить надати інформацію, необхідну для прийняття рішення про видачу зазначеної особи (екстрадицію) у спрощеному порядку.

Уповноважений (центральний) орган України розглядає питання про видачу особи (екстрадицію) у спрощеному порядку за наявності інформації щодо:

1) прийняття компетентним органом іноземної держави стосовно особи рішення про тримання під вартою або вироку, який набрав законної сили, а також підтвердження того, що особа розшукується компетентним органом іноземної держави для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку;

2) характеру і правової кваліфікації вчиненого особою кримінального правопорушення, зокрема про максимальну межу покарання або покарання, призначене згідно з вироком, який набрав законної сили, а також про відбуту особою частину покарання;

3) даних про особу, яка розшукується компетентним органом іноземної держави для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку, зокрема про її громадянство;

4) обставин вчинення особою кримінального правопорушення, зокрема про час, місце, ступінь участі особи, інші обставини вчинення кримінального правопорушення;

5) наслідків вчиненого особою кримінального правопорушення (за мовчистості);

6) строків давності притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення відповідного кримінального правопорушення згідно із законодавством іноземної держави, яка розшукує особу.

У разі якщо особа розшукується компетентним органом іноземної держави з метою виконання вироку, який набрав законної сили, для розгляду питання про видачу особи (екстрадицію) у спрощеному порядку необхідно є також інформація про те, чи було ухвалено вирок за відсутності обвинуваченого (*in absentia*).

За потреби для прийняття рішення про видачу особи (екстрадицію) у спрощеному порядку уповноважений (центральний) орган України може запитати у компетентного органу іноземної держави додаткову інформацію або документи.

Рішення про видачу особи (екстрадицію) у спрощеному порядку може бути прийнято уповноваженим (центральним) органом України до надходження запиту компетентного органу іноземної держави про видачу особи (екстрадицію) без обов'язкового проведення екстрадиційної перевірки у повному обсязі.

Уповноважений (центральний) орган України приймає рішення про видачу особи (екстрадицію) у спрощеному порядку або про відмову у видачі особи (екстрадиції)

у спрощеному порядку протягом п'яти робочих днів з дня одержання ухвали слідчого судді, якою затверджено згоду особи на видачу (екстрадицію), та інформації компетентного органу іноземної держави.

Уповноважений (центральный) орган України відмовляє у видачі особи (екстрадиції) у спрощеному порядку в таких випадках:

1) у разі притягнення особи до кримінальної відповідальності чи відбування особою покарання на території України;

2) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що особа, стосовно якої розглядається питання про видачу (екстрадицію), є громадянином України;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що видача (екстрадиція) зазначеної особи може суперечити інтересам національної безпеки України;

4) якщо компетентний орган іноземної держави не надав на вимогу уповноваженого (центрального) органу України інформацію, передбачену КПК України [3].

Таким чином, зі змісту норми відповідної статті КПК України, можна зрозуміти, що, не зважаючи на згоду особи на її екстрадицію, уповноважені органи зобов'язані здійснити екстрадиційну перевірку, але не в повному обсязі. При цьому не визначено, чи потрібно при проведенні такої перевірки, крім підстав, зазначених вище, враховувати деякі загальні правила та принципи міжнародного кримінального права. Так, на наш погляд, одними з основних перешкод для застосування спрощеної процедури екстрадиції, крім громадянства України, вчинення особою злочину проти прав і свобод громадян України або інтересів України, є існування серйозної загрози того, що особа може бути засуджена до смертної кари, піддана катуванню чи може зазнати нелюдського або такого, що принижує людську гідність, поводження.

Крім того, слушною, на наш погляд, є думка А. Б. Антоноук, яка вважає, що відповідно до статті 588 КПК України доцільно поставити собі питання: як компетентний орган може всебічно встановити, що особа виражає свою згоду та добровільно погодилася на екстрадицію, а також чи усвідомлює усі її наслідки? Чи повинен компетентний орган, незалежно від згоди особи, враховувати такі питання, як наявність можливого тиску на особу або політичного контексту екстрадиції; існування серйозної загрози того, що вона може бути засуджена до смертної кари або піддана катуванню. Не потрібно забувати і про нелюдське поводження або таке, що принижує людську гідність, відсутність у особи певних знань кримінального та кримінального процесуального законодавства держави, яка затребувала її екстрадицію [4].

Щодо видачі особи (екстрадиції) у спрощеному порядку, також варто зазначити, що в більшості випадків, особа робить заяву про якнайшвидшу її екстрадицію в судовому засіданні під час вирішення питання про тимчасовий чи екстрадиційний арешт, а слідчі судді затверджують згоду особи на видачу (екстрадицію) у спрощеному порядку (ухвала Соснівського районного суду м. Черкаси від 08.11.2019 року по справі № 712/14706/19 [5], ухвала Глухівського міськрайонного суду від 26.01.2020 року по справі № 576/147/20 [6], ухвала Ямпільського районного суду Сумської області від 13.12.2019 року по справі 590/1458/19 [7] та ін.).

Під час процедури екстрадиції виникають певні проблеми. Так, наприклад, О. Комарницька зазначає, що найбільш складним для застосування не тільки у фінансовому, а й організаційному аспекті, як правило, є відсутність можливості у прокурора забезпечити особі право на користування послугами перекладача у випадку затримання іноземця, на зустріч з представником дипломатичної чи консульської установи своєї держави (наприклад, не в усіх регіонах України є перекладачі з молдавської мови або консульські установи цієї країни). При цьому, несво-

часне забезпечення прокурором права затриманої особи на користування послугами перекладача не тільки призводить до порушення принципу рівності, права на своєчасну правову допомогу, недотримання процесуальних строків, перешкоджає дієвому забезпеченню прав, передбачених у ст. 581 КПК України, а й інколи унеможливує їхню реалізацію, що є неприпустимим. У таких випадках перед прокурором постає глобальна проблема, пов'язана не лише з організацією пошуку перекладача, а й з оплатою його послуг з перекладу процесуальних документів на рідну мову затриманого іноземця, надання безпосередніх послуг з усного перекладу тощо.

Науковець зазначає, що моніторинговий звіт застосування положень КПК України до першопричин порушення процесуальних норм зараховує незабезпечення саме державою дієвості передбачених у КПК України прав іноземних осіб, видача яких запитується. Зокрема, у прокурорському кошторисі не передбачена графа для таких цілей [8, с. 22].

Також науковець окремо звертає увагу на підстави для затримання осіб, видача яких запитується. Так, законодавець до підстав затримання таких осіб відніс ті, що передбачені у ст. 208 КПК України, із врахуванням особливостей, встановлених у Розділі IX цього Кодексу. О. Комарницька зазначає, що системний аналіз положень вказаного розділу не виявив жодних особливостей, пов'язаних із затриманням особи, видача якої запитується, окрім передбачених у бланкетній нормі ст. 582 КПК України. При цьому процесуальний закон також не передбачає підстав для повторного затримання й застосування тимчасового арешту, хоча здійснення повторного екстрадиційного арешту на законодавчому рівні передбачено (ч. 13 ст. 584 КПК України). У розрізі досліджуваної проблеми науковець підкреслює, що чинний КПК України містить вичерпний перелік підстав для затримання особи. Вони викладені у положеннях статей 207, 208, 519 цього Кодексу. Однак, серед цих підстав немає такої, що передбачає оголошення особи в міжнародний розшук для подальшої її екстрадиції. Тому між нормами процесуального закону існують протиріччя в частині підстав та порядку затримання особи, видача якої запитується. У подальшому в протоколі затримання уповноважена службова особа зазначає, що підставою для затримання особи, видача якої запитується, є одна (чи декілька) з передбачених у ст. 208 КПК України, зокрема оголошення в міжнародний розшук. Також у протоколі вказується, що затримана особа має право звернутися зі скаргою до слідчого судді у порядку, зазначеному в ст. 206 КПК України, на незаконність її затримання. У разі оскарження особою, видача якої запитується, до слідчого судді законності її затримання в переважній більшості випадків, як свідчить практика, такі скарги задовольняються через невідповідність фактичної підстави для затримання тим, що зазначені у ст. 208 КПК України.

О. Комарницька вважає, що чинна конструкція ч. 7 ст. 585 КПК України потребує перегляду, враховуючи позицію ЄСПЛ, зокрема, стосовно справи «Світлорусов проти України» від 12 березня 2009 року щодо порушення п. 1 (ф) ст. 5 Конвенції у зв'язку з відсутністю в українському законодавстві достатньо чіткої, доступної та передбачуваної процедури, яка давала б можливість уникнути ризику свавільного затримання з метою екстрадиції [8, с. 23].

Крім певних прогалин в національному законодавстві, існують певні неузгодженості законодавства України з положеннями Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 р., що стосується процедури застосування тимчасового або екстрадиційного арешту. Зокрема, згідно ст. 16 Європейської конвенції про видачу правопорушників 1957 року, тимчасовий арешт може бути припинений, якщо, впродовж 18 днів після арешту, запитувана Сторона не отримує запиту про видачу правопорушника і документи, зазна-

чені у статті 12. У будь-якому випадку цей період не може перевищувати 40 днів від дати здійснення такого арешту [9]. Однак, згідно з ч. 1 ст. 462 КПК України, до затриманої особи, яка вчинила злочин за межами України, застосовується тимчасовий арешт на 40 діб або інший встановлений відповідним міжнародним договором України строк до надходження запиту про її видачу [3].

Загалом варто звернути увагу, що на кожному етапі екстрадиції виникають певні проблеми. Так, наприклад, відповідно до ст. 575 КПК України центральний орган України за наявності підстав, передбачених міжнародним договором України, звертається до компетентного органу іноземної держави із запитом про видачу особи в Україну. Запит про видачу направляється керівником центрального органу України або уповноваженою ним особою протягом п'яти днів з дня отримання клопотання. Однак, при цьому, варто зазначити, що на цій стадії екстрадиції виникають проблеми з приводу якості оформлення запиту та своєчасністю направлення такого запиту до компетентного органу іноземної держави. Під час проведення екстрадиційної перевірки постає питання щодо дотримання строків

подання необхідних документів або подання їх в повному обсязі тощо.

Таким чином, можна дійти висновку, що інститут екстрадиції сьогодні є надзвичайно затребуваним для виконання завдань кримінального провадження, зокрема, забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини. Однак, під час здійснення екстрадиції виникають певні проблеми, як організаційного, так і фінансового характеру: відсутність належного фінансування, занадто складний і довготривалий процес екстрадиції в Україні, ненадання або несвоєчасне надання необхідних документів чи їх невідповідне оформлення тощо. Саме тому на даному етапі необхідно вдосконалювати співпрацю механізмів контролю за надходженням та виконанням запитів про правову допомогу держав, спростувати сам механізм передачі осіб, визнати за необхідне оперативно інформувати одна одну про стан розгляду запитів про екстрадицію тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маланчук П. М., Молчанова А. П. Видача особи (екстрадиція) у кримінальному провадженні щодо злочинів міжнародного характеру. *Правові горизонти*. 2017. № 3. С. 86–91.
2. Нестеренко С. С. Міжнародно-правовий захист прав людини при здійсненні екстрадиції. : монографія. Одеса : Фенікс, 2011. 192 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/card/4651-17> (дата звернення: 18.03.2020).
4. Антонюк А. Б. Спрощений порядок видачі (екстрадиції) особи запитуючій державі. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. Вип. 1 (3), 2016. С. 91–95.
5. Рішення суду загальної юрисдикції: ухвала у справі № 712/14706/19 Соснівського районного суду м. Черкаси. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85477008> (дата звернення: 01.04.2020).
6. Рішення суду загальної юрисдикції: ухвала у справі № 576/147/20 Глухівського міськрайонного суду. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87148684> (дата звернення: 01.04.2020).
7. Рішення суду загальної юрисдикції: ухвала у справі 590/1458/19 Ямпільського районного суду Сумської області. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86322527> (дата звернення: 01.04.2020).
8. Комарницька О. Проблеми здійснення процесуальної діяльності прокурора під час екстрадиції. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2'2016. С. 19–26.
9. Європейська конвенція про видачу правопорушників : Конвенція Рада Європи від 13.12.1957 // База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_033 (дата звернення: 06.04.2020).